

Василије Ђ. Крстић
ИСТОРИЧАР У ВРЕМЕНУ ПРЕЛОМНИХ И СУДБИНСКИХ ОДЛУКА
(интервјуи и изјаве 1985–2010)

Уредник
Зоран Колунџија

Василије Ђ. Крестић

ИСТОРИЧАР
У ВРЕМЕНУ ПРЕЛОМНИХ
И СУДБИНСКИХ ОДЛУКА

(интервјуи и изјаве 1985–2010)

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

ПРЕДГОВОР

Током протеклих 25 година, од 1985. до данашњих дана, стицајем околности јавно сам реаговао на многа збивања која су се дешавала у нашој земљи. Како је она пролазила кроз разне недаће, сматрао сам да, по природи свог посла, као историчар, немам право на ћутање, већ да сам дужан да се огласим, да изнесем своје виђење о догађајима, да их објасним и оценим. С обзиром на бројност мојих јавних оглашавања, путем интервјуа и изјава, којих је у размаку од 25 година, од 1985. до 2010, било више од 120, никакве сумње нема да су наши, а и понеки страни писани медији били заинтересовани да чују моје мишљење о разним актуелним питањима. Питања су била разноврсна. Често су се односила на даљу или ближу прошлост, али и на политичка дешавања у вези са кризом која је захватила државу, као и са проблемима који су се тицали њеног распада.

С обзиром на то да сам се више година пре избијања југословенске кризе бавио изучавањем српско-хрватских односа, историје Хрватске и Срба у Хрватској, као и питањем југословенства и југословенске идеје, те да сам о свему томе доста писао у годинама кризе, уочи распада Југославије, па и у време ратних сукоба на подручју Хрватске, Босне и Херцеговине, тадашње писане, али и електронске медије највише је занимала историја српско-хрватских односа, прошлост Срба у Хрватској и развој југословенске мисли. Због тога су и интервјуи из тог времена најчешће обиловали питањима из поменутих области. Задатак мојих одговора на та питања био је да читаоцима пружи најосновнија знања како би што лакше схватили узроке неспоразума, сукоба и рата до којег је дошло на тлу Југославије. Циљ тих одговора није био да распаљују страсти и шире мржњу, како то неки злобници и ситни политиканти, оскудних знања, желе да представе, већ да читаоце суоче с чињеницама које су научно проверене и на прворазредним изворима засноване. У време тешких напада на Србију и Србе, када су они безочно и с разних страна сатанизовани, моји одговори имали су задатак да научно провереним подацима шире истину а сузбијају безочне фалсификате, којима су нас са свих страна засипали.

Када се данас, с одређене временске дистанце, читалац упусти у садржаје мојих одговора који се тичу прошлости, имаће у једном прегледу испричану историју српско-хрватских односа и историју Срба у Хрватској. Он неће морати да се пита зашто је дошло до рата између Хрвата и Срба и ко је крив за тај рат. Одговоре на та питања, у приповедачкој форми, наћи ће на страницама мојих интервјуа. То је један од разлога због којег сам се и подухватио посла да своје изабране интервјуе и изјаве објавим у посебној књизи.

Значајно место у мојим интервјуима, у којима је реч о српско-хрватским односима, њиховим неспоразумима и сукобима, имају одељци о хрватском државном и историјском праву, и то стога што се без познавања хрватске политике засноване на том праву односи између двеју нација уопште не могу разумети.

Зато што сам се бавио изучавањем геноцида почињеног над Србима у НДХ и што сам о томе писао, једна од незаобилазних тема у интервјуима било је питање зашто је дошло до тог великог злочина, када је сазрела идеја о томе да се геноцидом Хрвати ослободе Срба, тог „реметилачког фактора“, из којих разлога и с којим циљем је изведен геноцид. У најнепосреднијој вези с одговорима који се тичу геноцида су и одељци интервјуа у којима је реч о етничком чишћењу изведеном у акцијама које су познате под називом „Бљесак“ и „Олуја“, које су, заправо, природни наставак почињеног геноцида из времена 1941–1945. године, јер су геноцидом и етничким чишћењем остварене давнашње тежње хрватске политике ка етнички чистој Хрватској.

Више година уочи распада Југославије, а и после њеног расула, наша јавност показивала је велико интересовање за развој југословенске мисли. Колико је она више слабила – толико је више и учесталије постављано питање: како је могуће да та мисао, која је, са ђаковачким бискупом Ј. Ј. Штросмајером на челу, у своје време заносила многе генерације Срба и Хрвата, тако малакше и потпуно пресахне. Закупљена тим питањем, јавност је желела о њему да сазна што више и што поузданије. Стога није случајно што су новинари многих листова и часописа учестало постављали питања о југословенској идеји и, посебно, о југословенству бискупа Штросмајера. Због истих или сличних питања која су се тицала Штросмајера и југословенске мисли, у интервјуима сам давао одговоре који су били у складу с мојим научним сазнањима. Учестали, ти одговори су понављани, често су међусобно исти, или веома слични, па делују као нека врста рефрена. Да у овој збирци не бих оптерећивао читаоца истим пода-

цима и објашњењима, неколико текстова који се тичу Штросмајера и хрватско-српских односа сам изоставио и та места означио у напоменама.

Пошто је у време кризе око распада Југославије у Србији било и оних који су се, предвођени ЈУЛ-ом, више емотивно него рационално, залагали за обнављање Југославије, та настојања сам критиковао као узалудан посао, као штетно трошење снаге и даље разбијање националног јединства.

Како су интервјуи обично следили после неких значајнијих, или, чак, драматичнијих догађаја, нимало није случајно што су се многа новинарска питања односила на Војводину, њену аутономију и на аутономашке, или, боље рећи, сецесионистичке тенденције, и то како оне из осамдесетих година прошлог века, тако и ове најновије, које се тичу Статута Војводине. Поред историјских објашњења о аутономним захтевима Срба у оквирима Хабзбуршке монархије, у мојим одговорима налазе се образложења и о томе шта се крије иза савремених захтева за што већим осамостаљењем Војводине од Србије, ко стоји иза тих захтева и који су њихови крајњи циљеви. У неодојивој вези са аутономашким тежњама, којима је стварни циљ сецесија, јесу и захтеви војвођанских Мађара, који у интервјуима нису могли да буду заобиђени. Из истих разлога није могла да буде заобиђена ни Војвођанска академија наука и уметности, која је, заправо, један од атрибута војвођанске државности.

У најтешњој вези са аутономашким тежњама у Војводини и са изгласавањем Статута Војводине је и питање регионализације Србије. Како сам уверења да је духовно јединство српског народа у великој мери разорено југословенском идејом, сучељеним идеологијама четништва и партизанства, комунистичким интернационализмом, глобализмом и себичним партикуларним интересима, у мојим интервјуима то питање није могло да буде заобиђено. Погрешно изведена регионализација, по мом чврстом уверењу, представља велику опасност за територијални интегритет Србије. Због тога сам у својим јавним иступима указивао на ту опасност и критиковао оне који су се непромишљено и нестручно залагали за регионализацију и децентрализацију Србије, не увиђајући да могу да буду погубни по целовитост Србије, или су се, можда, на неки миг са стране, свесно и намерно упустили у нечасне игре.

Кад је отпочело растурање Југославије, упоредо је започео и процес сатанизације Србије и Срба. Једна од основних оптужби односила се на тобожњу непрестану тежњу Срба за стварањем Велике Србије. У жижи напада због, наводних, великосрпских тежњи нашао се Илија Гарашанин са својим „Начертанијем“ и Српска академија наука и уметности због

свог „Меморандума“. Како су ти напади били злонамерни и научно неосновани, у интервјуима сам их подробно анализирао и подвргао критичкој оцени. Показао сам колико је у њима било злобе, пакости и неистина, ко их је, зашто и са којим циљем изрицао.

Поред тога што је САНУ била предмет разговора због „Меморандума“, новинари су у интервјуима често захтевали одговоре на питање зашто се САНУ не оглашава чак ни кад је реч о тако крупним питањима какво је, на пример, оно које се тиче албанског проглашења државне независности Косова.

У најтешњој вези са добро измаштаном причом о Великој Србији и великосрпској политици, у интервјуима је више пута било говора о Хашком трибуналу и његовим тужбама против Срба, хашких оптуженика и осуђеника, са Слободаном Милошевићем на челу, јер су осумњичени и осуђени због, наводне, великосрпске политике, која је, по тужитељима и пресудитељима, довела до рата на тлу бивше Југославије.

Када су се неспоразуми републичких руководства Југославије из дана у дан умножавали и све више заоштравали, добијајући претеће размере, у више наврата сам у интервјуима упозоравао на опасност од избијања рата и апеловао на споразумно и мирно решење кризе. При томе сам, добро упућен у хрватску политику и ранијег и новијег времена, упозоравао на то да су главни покретачи кризе владајући кругови Хрватске с Фрањом Туђманом на челу, који су, како је после рата и сам Туђман признао, схватили да до независне хрватске државе могу доћи само ратом и разбијањем Југославије. Такви моји ставови и оцене наилазили су у неким антисрпским невладиним организацијама, спонзорисаним из иностранства, на оштро противљење, те су ме жигосали као националисту, шовинисту и ратног хушкача. Уверен да су моје оцене и процене о узрочницима кризе и изазивачима рата биле исправне, свима који су ме, често и безобзирно, нападали, у више наврата сам у интервјуима на одговарајући начин узвратио.

У целини одбацујући неосноване критике антисрпских невладиних организација и национално отуђене београдске мондијалистичке „интелигенције“, који су се у свему саглашавали са својим западним менторима, често сам у интервјуима упозоравао на двоструке критерије тзв. међународне заједнице, које је она имала, а и данас их има, према Србима и према другим народима у окружењу.

Зато што сам се у кризним годинама упорно залагао за национално помирење, за превазилажење свих, више него погубних, идеолошких су-

протности и сукоба, и што сам оштро и бескомпромисно критиковао оне који су дизали глас против помирења, та тема није била ретка у мојим интервјуима. Залажући се за помирење и слогу, изјашњавао сам се против јавних расправа о облику државног уређења, о монархији или републици, сматрајући да су оне преурањене и да ће довести до нових сукоба и подела. Из истих разлога покушавао сам да смирим размирице између староседелца и колониста, тзв. нађоша и дођоша, у Војводини, које су тињале и однекуд свесно и тенденциозно биле поджариване.

Као горућа питања српске политике Косово и Црна Гора нису могли да буду изостављени из интервјуа, о којима сам износио своје ставове, своја виђења, па и предвиђања шта ће се са њима десити.

Многи интервјуи уследили су после појаве неких мојих књига, или јавних полемика, које су, без сумње, наилазиле на шири одзив читалаца, па су новинари налазили за потребно да путем интервјуа о неким питањима сазнају нешто више и подробније, али и да о новим научним сазнањима обавесте своје читаоце. У вези с тим корисник ове књиге наићи ће на одељке мојих разговора са новинарима у којима је реч о стању наше историографије, њеним достигнућима и слабостима, политичким и идеолошким притисцима које је трпела у време једнопартијске власти, када је у историографији, посебно оној која се бавила новијим временом, било прећуткивања и прилагођавања дневнополитичким потребама и захтевима.

Без жеље да набројим све теме и проблеме о којима је реч у мојим интервјуима и изјавама, поменућу још да у њима нисам пропустио да изнесем своје виђење о поремећеним вредносним критеријумима у нашој земљи, ерозији морала, односу Хрвата према Муслиманима, положају преосталих Срба у Хрватској, непрестаном обезглављивању српског народа, погубној просветној политици која се води на основама Болоњске декларације, изостављеним поглављима из књиге *Magnum crimen* Виктора Новака, разлозима и циљевима због којих је основан Српски народни покрет „Светозар Милетић“, медијској блокади која се остварује у име „демократије“ и остракизацији свих који мисле другачије од актуелних политичких моћника. Уз то, у интервјуима сам се успротивио изнетим предлозима о подели Косова као начину решења тог веома тешког и болног питања за Србију. Што се тиче односа Србије са бившим републикама Југославије, залагао сам се и залажем се у свему за пуни реципроцитет, који се, нажалост, не поштује. Наши политичари нису у стању да чувају достојанство државе и народа, и то не само кад је реч о бившим југословенским републикама већ и кад одржавају међудржавне односе ван нашег

региона. Посебно место заузимају интервјуи у којима сам из разних разлога критиковао актуелне власти, почев од оне Слободана Милошевића, преко ДОС-а до данашњих управљача Србијом.

*

Припремајући интервјуе и изјаве за објављивање, сачинио сам један одабир. У ову збирку нисам уврстио одговоре у којима је реч о темама које се понављају. Упркос томе што сам желео да избегнем понављања, па сам због тога, како сам већ рекао, изостављао неке делове текстова, њих, ипак, има, али не у претераној мери. Осим интервјуа које сам изоставио због понављања, у ову збирку нисам уврстио ни оне који стилски и језички нису дотерани. У накнадно дотеривање нисам хтео да се упуштам, јер би одговори изгубили од своје аутентичности. Текстови који чине ову збирку у свему су исти са оригиналним верзијама штампаним у различитим новинама. Само понегде, где је то било неопходно, ради лакшег разумевања, измењен је редослед речи, и, ту и тамо, дотерана је интерпункција. Зато што су многи интервјуи имали уводнике којима су ме водитељи разговора представљали својим читаоцима, где год сам могао, те уводнике, по правилу похвалне, изостављао сам јер је у њима било много понављања, како оних који се тичу мојих биографских података, тако и мојих објављених књига. Уводнике нисам изостављао само тамо где они чине неодвојиви део интервјуа. Сви наслови и поднаслови у интервјуима нису моји, него су редакцијски. Писмо на којем су првобитно штампани интервјуи у овој збирци није мењано. Исто тако није мењано ни писање речи Муслиман, које је у неким текстовима писано малим а у неким великим почетним словом.

+

Књигу предајем јавности уверен да својим садржајем може да сведочи о времену, догађајима и људима, али и о мени као човеку и историчару који није ћутао, него се у границама својих могућности, кад год је сматрао за потребно, јавно оглашавао и износио своје ставове, своја виђења и своја уверења. Књигу препуштам читаоцима да оцене да ли сам и где сам у смутним временима, у којима се није лако снаћи, био у праву а где сам грешно. У сваком случају, желим да читаоци знају, а надам се да ће то читајући моје интервјуе и схватити, да никад и нигде нисам наступао из личних разлога и себичних интереса, да сам увек у изјавама и оценама полазио од чврстих уверења и научно проверених чињеница, да сам вазда

имао у виду само интересе мог народа и моје државе, без намере да било коме нанесем зло и да се о некога огрешим.

У припремању ове књиге помогли су ми Миле Станић, архивски саветник и госпођа Ирена Прица, сарадница Архива САНУ у Београду.

Београд, 22. фебруара 2010.

Василије Ђ. Крестић

ЧЕКАЈУЋИ ТРЕЋУ КЊИГУ

Шта је с Историјом народа Југославије? Док смо се ми зауставили на прве две књиге, други нису: пишу је уместо нас. Како је дошло до тога да још немамо написану своју историју?

Прва и друга књига *Историја народа Југославије* издате су пре више од четврт века – треће још нема. А 1948. године, када је зачета идеја о писању једне такве историје, речено је да је она „прешна потреба“ свих нас и та историја требало је да из средњих школа и факултета избаци „идеалистичке и шовинистичке тенденције које су постојале у предратним уџбеницима“.

Од тада је прошло 37 година и за то време због „прешне потребе“ изгурало се само два тома. Код трећег се посустало. Зашто? И шта је све урађено – питамо професора др Василија Крестића, дописног члана САНУ, који је пре осам-девет година изабран за главног уредника тог трећег ненаписаног тома „Историје“.

Посао око писања „Историје“ најпре је био поверен Националном комитету за културу, а касније пребачен на Савез друштава историчара Југославије. Ова институција је покушала да организује писање „Историје“, али управо од тог тренутка све стоји! Не зато што Савез није био способан да тај посао обави, него што више није било финансирања из једног места, све је разбијено. Али, то није све. Сем што се изменио систем финансирања и начин рада, изменило се и нешто у нашој свести. Прве две књиге *Историје* писане су десетак-петнаестак година после рата, настале су у револуционарном заносу, када је било много осећања за повезаност, за јединство, за југословенску идеју. Писала их је генерација која је осећала обавезу да те књиге напише. Међутим, како је време пролазило тако се то осећање губило, сви смо се затварали, као у привреди што се затварамо у сопствене регије и више обраћамо пажњу националним историјама, него заједничким пројектима.

Друштво нема интересовања

Како је писање „Историје“ у својој првобитној идеји било замишљено?

Прве две књиге носе назив *Историја народа Југославије* и стигле су до 1790. године. Трећа књига обухвата период од 1790. до Првог светског рата, а предвиђене су још две књиге које би захватиле и народно-ослободилачки покрет. Прве две књиге су изашле и ту је стављена тачка. Сада цео пројекат фигурира као *Историја народа и народности Југославије*. Разумљиво, свима треба дати простор према вредности, не према националним кључевима. Немају све нације на овом нашем подручју исти значај и то историчари морају да кажу. Ко ће ако неће историчари?

Према томе, онолико колико ко има значаја, толико ће места добити у *Историји*. Знате, ту неке ствари треба обрадити подробно. Неке само поменути, а неке можда изоставити. Али, то је чисто научно-методолошко питање, а ми историчари до њега нисмо ни стигли.

Значи, историчари још нису имали прилику да кажу своју реч о 19. веку?

Нису. Пошто је реч о 19. веку када се конституишу нације, а то је кључно питање, ту онда има много спорних ствари. И сад, како интерпретирати те кључне догађаје? Има ту доста неслагања. Узмимо, на пример, балканске ратове. Зна се да ту колеге из Македоније имају један поглед, ми други и питање је како ћемо се ту сложити и да ли се можемо усагласити. Међутим, ми историчари нисмо ни стигли да се усаглашавамо и то је оно најстрашније, ми нисмо имали прилику ни да видимо у чему се не слажемо. И зато ми историчари не можемо ни да сносимо одговорност што књиге нема.

Али неко треба да сноси одговорност...

Стално подвлачим: то је политичко питање. Да ли овом друштву, да ли Југославији треба историја њених народа или јој не треба? Да ли се због тога осећа сиромашнијом или не? Ја мислим да смо јако осиромашени у сваком погледу. И у духовном. Да не говорим како то изгледа пред светском јавношћу: Југословени нису у стању да напишу своју историју, не слажу се око формирања нација и тако даље. И онда други пишу нашу историју. Колеге из Чехословачке и Совјетског Савеза написали су историју Југославије која нама по много чему не одговара, а ми, ето, нисмо у стању да је напишемо.

Нема, изгледа, довољно интересовања за једну такву „Историју“.

Очигледно друштво нема интересовања и мислим да је тужно што је тако. А историчари без подршке друштва не могу ништа да ураде. Не могу чак ни да се свађају због тема око којих се не слажу. Видите, кад је реч о *Историји партије*, ту су се ломила копља, било је неслагања, било је натезања, било је дуготрајног писања, али су иза те *Историје* стали одређени политички форуми и коначно ћемо добити ту *Историју*, што треба од срца поздравити. Али, дозволите да кажем: да је некоме стало до *Историје народа Југославије* и она би била написана. А ја мислим, с обзиром на дуготрајни период који претходи историји Партије, било је логичније да најпре добијемо *Историју народа Југославије*, на њу би се *Историја партије* ослањала. Али, до *Историје народа Југославије* као да никоме није стало.

Ипак, једна *Историја Југославије* је написана.

Изашла је пре десетак година и написали су је Иван Божић, Сима Ћирковић, Милорад Екмечић и Владимир Дедијер. Већ сам наслов, *Историја Југославије*, узбуђивао је извесне моје колеге. *Историја* обухвата период од досељавања Словена до најновијих времена и сада су се неки питали: шта означава наслов кад тада није било Југославије? Књига је изазвала много полемике, да поменем само ону коју су водили Милорад Екмецић и Мирјана Грос. Могу рећи да су све оне биле корисне, јер су многе ствари рашчишћене.

Мада све стоји, Ви сте ипак главни уредник трећег тома „Историје“.

До пре осам или девет година уредник је био професор Драгослав Јанковић. То се звало: научни секретар редакције у функцији главног уредника. Кад се проф. Јанковић због болести повукао, рекао ми је: „Желим ти да будеш боље среће од мене, али сумњам у то.“ Значи, он је био главни уредник књиге која се није појавила. А моје именовање за главног уредника је давно прошло време и ја више себе не могу ни сматрати главним уредником, мада ме нико није опозвао нити сменио, али нико ме није ни потврдио.

Нова тумачења

Да ли се ипак нешто у овом тренутку чини да се некако настави започета „Историја“?

Пошто Савез друштава историчара није имао моћ да ишта учини, заинтересовала се била Савезна конференција Социјалистичког савеза и

под њеним окриљем организован је друштвени савет у који су ушли представници свих република и покрајина. Али се даље није отишло. Законске одредбе и преграде нису преброђене. Неко, рецимо, неће да да паре, неко можда нема пара, неко нема интересовања и тако је запео цео посао. Заговорили смо се у нашим шанчевима и из тих шанчева гледамо само своја посла. Шта се збива преко брда, то нас не интересује. Очигледно да ми историчари делимо судбину овог друштва, да ни ми немамо онај полет који је имала генерација која је писала прва два тома. Она није била нимало стручнија од ове генерације, чак бих рекао обрнуто, али упркос томе, она је написала *Историју*. То је очигледан доказ да ми у овом друштвеном и политичком тренутку, са оваквим опредељењем, нисмо у стању да напишемо „Историју“.

Чујемо да ће се и та два тома „Историје“ ревидирати. Да је и трећи био написан, значи ли то да би и он био ревидиран и да ли историја, као наука, толико зависи од политичког тренутка и различитих интерпретација?

Историја је понајмање статичка наука, она непрекидно буја, надограђује се, уобличава. Нема једном за свагда датих научних резултата. Мислим нигде, па ни у историографији. Као друштвена наука историја је подложна разним утицајима, па и утицају дневно-политичких догађаја. Наравно, неко је у стању да се томе одупре више, неко мање, али дужност историчара је да се таквим утицајима одупру. А ревидирање историје нема никакве везе са политичким тренутком, већ, кад наука напредује, кад имате нове чињенице, доносите и нова тумачења.

Какве су штете настале што досад није изашла цела „Историја“?

Штете су огромне. Прво, а то сам већ рекао, то је доказ једног духовног сиромаштва. Друго, то је доказ наших национално-политичких неслагања, другачијег гледања на разне догађаје у нашој прошлости. А ти су догађаји и те како актуелни. Даље, ако се не трудимо да уједначимо различите погледе, значи да различито васпитавамо омладину, да она на једној страни учи једно, а на другој друго. Видите шта се догодило на Косову, како су учила та деца о својој земљи, о својој нацији, па и о југословенској заједници, каква је ту индоктринација била. Историја је најпогоднија за индоктринисање.

Часописи се гасе

На недавном Марксистичком саветовању у Неуму много се причало о југословенству. И Ви сте били на том скупу: о чему се разговарало?

Управо су ти разговори о југословенству који су вођени у Неуму, а у њима су учествовали и социолози, не само историчари, показали да је тешко доћи до елемената који данас чине југословенство. Неки су га тражили у једном чиниоцу, други у другом, трећи у трећем, дакле, један широк распон тога што се може подвести под југословенство. Не бих сада ређао шта је тамо све навођено, али сама чињеница да југословенство једни виде у једном, а други у другом елементу, говори о томе да је југословенство у кризи.

Како је, по Вама, до тога дошло?

Ми смо револуцијом, што је сасвим природно, одбацили оно што је раније чинило југословенство, а још нисмо у стању да створимо све елементе које треба да уградимо у данашње југословенство. По томе је југословенство у кризи. Али, упркос супротних и неусаглашених мишљења, скуп у Неуму је одисао југословенским духом и идејом. Тамо се чуло и то да смо ми ваља једина културна земља која на достојан начин не обележава свој постанак.

Југословенски дух је присутан иако у кризи, али југословенског часописа за историју „ЈИЧ“ већ неколико година нема.

Тај часопис је излазио годинама од ослобођења па наовамо, излазио је и пре рата, издавао га је Савез друштава историчара Југославије и он нас је понајбоље представљао у иностранству. Међутим, већ неколико година републике и покрајине не могу да се договоре колико ко треба да да и да ли ће уопште неко нешто да да. И тако, из чисто финансијских разлога „ЈИЧ“ не излази и ми тако и ту везу са светом кидамо.

Разговор водила Љиљана Бинићанин
„Илустрована политика“, 16. 04. 1985.